

*Н. П. Гончарова,  
д. е. н., професор, професор кафедри економіки підприємства,  
Київський національний університет ім. Вадима Гетьмана*

## КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО ДЕРЖАВНОГО СУПРОВОДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ПРОМИСЛОВОЇ ПОЛІТИКИ ІННОВАЦІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ

Як свідчить багаторічний світовий досвід економічного розвитку, а також солідний інноваційний потенціал України, на сучасному етапі інноваційним технологіям немає альтернативи. Вони є не стільки прикладом технічних нововведень, скільки джерелом розвитку економіки, інтелекту, вирішенням соціальних проблем. Зазначена проблема створює методологічну базу для поглиблення уявлень про природу економічного розвитку останніх років і зусиль, що формують потенціал росту в Україні.

Непослідовність, незавершеність трансформаційних процесів по формуванню ринкової моделі економічного розвитку, що спостерігаються вже довгий час, ставлять під сумнів можливості стабілізації високих темпів росту, що намітилися. У цьому контексті від нас необхідно більш докладне осмислення логіки економічних трансформацій на новій інноваційній основі.

Майбутнє національної економіки залежить від накопичення нового потенціалу розвитку, а не бездумного розтрачання раніше накопиченого. Україна відкрита до широкого співробітництва в інноваційній сфері з усіма країнами. Інноваційний потенціал України, особливо в промисловому комплексі, все ще досить потужний. Його якнайшвидше "здіяння" в трансформаційних процесах безпрецедентним джерелом розвитку суспільства в цілому. І першим кроком у цьому напрямку є осмислення концептуальних засад форму-

вання міждержавної промислової політики на інноваційних засадах за умов державного супроводження вказаного процесу. Наше бачення основних складових цієї політики полягає в наступному.

Перш за все слід мати на увазі, що ера романтизму вже пішла в минуле, замість неї стала надактуальною прагматика формування національної економіки на нових джерелах розвитку, загальновідомих і таких, що довели свою результативність в розвинених країнах, побудована на національних інноваційних пріоритетах і ринкових підходах. І вказана ситуація потребує глибоких аналітичних пошуків. Відправною точкою таких пошуків є теза про те, що пріоритетним напрямом розвитку в реальному секторі промисловості України повинен стати його інноваційний напрям. Найважливішим напрямом цього розвитку є створення привабливого інноваційно-інвестиційного клімату для розвитку інноваційного підприємництва, орієнтованого на високотехнологічну продукцію.

Головним напрямом у цій сфері залишається міждержавний технологічний трансфер. Світовий ринок технологій дуже ємний: тільки торік загальний обсяг світових платежів по ліцензійних угодах склав біля 110 млрд дол.

На жаль, Україна ще не зайняла гідного місця на цьому ринку, хоча і має значний інноваційний потенціал, що робить необхідним інтенсифікацію розвитку галузей із швидким

оборотом капіталу з одночасним зберіганням обсягів випуску інноваційної продукції в базових галузях.

Як відомо, останнім часом Україна демонструє зростання промислового виробництва майже на 19%. Проте уряд стурбований україновільними темпами структурного реформування економіки і промислового виробництва [1, 3]. За статистичними даними, нині 60% українського експорту припадає на сировинні галузі і на галузі з невисоким рівнем опрацювання продукції [1, 3]. У зв'язку з цим найбільш перспективною, на наш погляд, є модель інноваційного розвитку промисловості.

У наших дослідженнях ми вже не один раз звертали увагу на те, що скорочення виробничого потенціалу і зменшення витрат на його відновлення призвели за останні роки до корінних змін у стані виробничого апарату. У більшій частині він фізично зношений і фізично застарів. У галузях промисловості відбувається зниження обсягів виробництва наукомістких видів продукції, що визначають технічний і технологічний рівні. Інноваційна активність знижується під впливом низького платоспроможного попиту на науково-технічну продукцію як із боку держави, так і не державного сектора економіки. В умовах зменшення попиту виробники, в першу чергу скорочують обсяги виробництва наукомісткої продукції, найчастіше замінюють її технічно більш простою і дешевою. Певна макроекономічна стабілізація, яка останнім часом дещо ослабла, є необхідною, але недостатньою умовою для виходу економіки України на світовий рівень. Значний фізичний і моральний знос виробничого апарату не дозволяє при відсутності протекціоністських заходів, що сприяють його відновленню, витримувати конкуренцію з західними виробниками навіть на внутрішньому ринку. Питання стоїть так: або вибуття виробничого апарату буде компенсовано на сучасному науково-технічному рівні, для чого буде потрібне різке збільшення інвестиційної й інноваційної активності, або країна буде відкинута назад не тільки за обсягами продукції, що випускається, але й за її технологічними можливостями [3].

Зазначене вимагає розробки концепції промислової політики, яка дозволить у найкоротші терміни і з високою ефективністю використовувати у виробництві інтелектуальний і науково-технічний потенціал країни. Завдяки використанню нових інформаційних технологій цим потенціалом можуть користуватися як малі, так і великі організації усіх форм власності. Інноваційна політика є потужним важелем, за допомо-

гою якого можна забезпечити її структурну перебудову економіки і наситити ринок різноманітною конкурентоспроможною продукцією.

Промислова політика покликана забезпечити збільшення валового внутрішнього продукту країни за рахунок освоєння виробництва принципово нових видів продукції і технологій, а також розширення на цій основі ринків збуту вітчизняних товарів. З урахуванням сьогоденного стану економіки інноваційна політика на сучасному етапі ринкових реформ повинна сприяти розвитку інноваційного потенціалу, формуванню сучасних технологічних укладів у галузях економіки, витисненню застарілих укладів і підвищенню конкурентоздатності продукції. Ситуація, що склалася, потребує державного втручання і підтримки інноваційного напрямку розвитку промисловості. Це буде сприяти передачі результатів наукових досліджень для їхнього освоєння у виробництві, створенню і розвитку системи комерційних форм взаємодії науки і виробництва.

Сформований рівень попиту на зовнішньому і внутрішньому ринках на продукцію галузей промисловості буде визначати і перспективу їхнього розвитку, і структурні зміни основних засобів.

Галузі, що вишли зі своєю продукцією на світовий ринок (паливно-енергетичний комплекс, металургія, хімія), для закріплення на ньому потребують у підвищення ефективності виробничого потенціалу. Інші галузі, що виробляють потенційно конкурентоспроможну на світовому ринку продукцію (машинобудування й оборонний комплекс), вимагають державної підтримки, щоб вийти на світовий ринок. Більшої уваги потребує група галузей, орієнтована в основному на внутрішній ринок (харчова і легка промисловість, промисловість будівельних матеріалів) [4].

Промислова політика у відношенні цих груп галузей відрізняється за характером, масштабами підтримки, обсягами ресурсів, необхідних для відновлення і модернізації виробничого потенціалу на основі реалізації вітчизняних досягнень науки і техніки. У цьому зв'язку до основних напрямків державної промислової політики можна віднести:

- розробку й удосконалення нормативно-правового забезпечення інноваційної діяльності, механізмів її стимулювання, системи інституціональних перетворень, захисту інтелектуальної власності в інноваційній сфері, введення контрактних форм;

- створення системи комплексної підтримки інноваційної діяль-

ності, розвитку виробництва, підвищення конкурентоздатності й експорту наукомісткої продукції. У процесі активізації інноваційної діяльності необхідно участь не тільки органів державного управління, комерційних структур, фінансово-кредитних організацій, але і громадських організацій як на державному, так і на регіональному рівнях;

- розвиток інфраструктури інноваційного процесу, включаючи систему інформаційного забезпечення, систему експертизи, фінансово-економічну систему, виробничо-технологічну підтримку, систему сертифікації і просування розробок, систему підготовки і перепідготовки кадрів, подолання відставання як протягом багатьох років, має у своїй основі не низький потенціал вітчизняних досліджень і розробок, а слабку інфраструктуру інноваційної діяльності, відсутність мотивації товаровиробників до реалізації нововведень як засобу конкурентної боротьби. Це призводить до незатребуваності потенціалу вітчизняної прикладної науки і техніки.

Ситуація, що склалася, потребує розвитку підприємництва шляхом формування сприятливих умов для утворення й успішного функціонування малих високотехнологічних організацій і надання їм державної підтримки на початковому етапі діяльності; удосконалення конкурентної системи вибору інноваційних проектів і програм.

Ключовою задачею формування і реалізації інноваційної промислової політики є вибір невеликої кількості найважливіших базових технологій, що здійснюють вирішальний вплив на підвищення ефективності виробництва і конкурентоспроможності продукції в галузях економіки й забезпечують перехід до нового технологічного укладу; використання технологій подвійного призначення. Такі технології можуть застосовуватися як для виробництва озброєнь і військової техніки, так і для продукції цивільного призначення.

Державна промислова політика в базових галузях і виробництвах повинна бути спрямована на прискорене промислове освоєння вітчизняних і закордонних науково-технічних і технологічних досягнень світового рівня, відтворення природних ресурсів (мінеральної сировини, ресурсів питних і промислових вод, ресурсів флори і фауни й ін.).

Наведемо декілька прикладів даного напрямку інноваційного розвитку базових галузей. У паливно-сировинному комплексі промислової політики варто орієнтувати на розробку і впровадження сучасних методів пошуку, розвідки і моніторингу запасів, стратегічних і дефіцитних

видів мінеральної сировини, підвищення рівня їх видобутку і переробки, а також розвиток високонадійних і екологічно безпечних систем транспортування. Зокрема: у нафтогазовому комплексі — на підвищення ефективності геологорозвідувальних робіт, збільшення дебіту і видобутку на родовищах із важкодобуваемими запасами і з залишковими запасами нафти, будівництво нових шпар, поглиблення переробки газу і конденсату з одержанням моторного палива і цільових хімічних продуктів, а також на створення високонадійних, екологічно безпечних і низькоенергоємних систем транспортування. У нафтопереробній промисловості — на збільшення виробництва моторних і реактивних палив за рахунок розвитку процесів глибокої переробки нафти, розробку і створення каталізаторів нового покоління, високооктанових добавок, що містять кисень, а також підвищення екологічної безпеки і зменшення енергоємності.

У вугільній промисловості — на поліпшення споживчих властивостей вугільної продукції на основі створення принципово нових систем глибокої переробки, збагачення і брикетування рогів, вирішення проблем готування, транспортування, збереження і спалювання водовугільної суспензії, а також підвищення ефективності і безпеки підземних робіт на базі автоматизованих комплексів і спеціалізованих мікропроцесорних контрольних мереж.

Велелектроенергетиці промислової політики необхідно сконцентрувати на створенні і використанні парогазових установок або газотурбінних надбудов паросилового блоку для електростанцій на газоподібному паливі і високоефективних паросилового енергоблоку із застосуванням новітніх технологій горіння палива ( киплячий прошарок, що циркулює, киплячий прошарок під тиском) для електростанцій на твердому паливі, розвитку економічно ефективної малої і нетрадиційної енергетики, а також рішенні проблеми поховання радіоактивних відходів АЕС, одержанні екологічно чистого високоякісного енергоносія з низькосортних палив, розробці економічно ефективних енергоустановок, які використовують поновлювані джерела енергії, і підвищенні ефективності систем передачі електроенергії на великі відстані.

У металургійному комплексі орієнтиром є створення наскрізних технологічних циклів виробництва, що забезпечують максимальне ресурсо- і енергозбереження на всіх стадіях, розширення сортаменту і підвищення якості металопродукції.

Технологічними орієнтирами в

хімічної і нафтохімічної промисловості є матеріало- і енергозберігаючі технології виробництва широкого спектру синтетичних і композиційних матеріалів, у тому числі нових поколінь, технології виробництва екологічно чистих добрив і малотонажні хімічні виробництва, ресурсозберігаючі, на базі автоматизованих блочно-модульних систем.

У машинобудівному комплексі підприємства варто орієнтувати на технологічне переозброєння загальномашинобудівних виробництв за рахунок автоматизації процесів проектування і виготовлення машинобудівної продукції, застосування прогресивних методів високоточного опрацювання конструкційних матеріалів і підвищення якості поверхонь деталей і металоконструкцій, механізації й автоматизації складальних процесів, розвитку сучасних методів контролю і діагностики деталей і вузлів у процесі виготовлення й експлуатації.

Ми не претендуємо на оригінальність запропонованих складових державної промислової політики. Кожну з цих складових у тій або іншій мірі обговорювали спеціалісти і практики вітчизняної промисловості, аргументували, приймали на різних рівнях. Ми лише зібрали їх в одну систему, щоб показати і їхню актуальність, і складність вирішення. В даний час вони потребують уточнення, а також формування пріоритетів промислової політики й в інших галузях економіки: приладобудуванні, електроніці, інформатиці й обчислювальній техніці, електротехніці, зв'язку, легкій і харчовій промисловості, сільському господарстві, медичній техніці, фармакології й ін. Особливо це актуально у зв'язку зі світовими кризовими явищами, що чітко проявилися навіть у інноваційно могутніх економіках. І реакція українського уряду на вказані процеси повинна бути надтерміновою.

Для реалізації промислової інноваційної політики повинна удосконалитися система поворотного фінансування інноваційних проектів і прикладних розробок, виконуваних за рахунок коштів бюджету на конкурсній основі. В умовах обмежених можливостей бюджетного фінансування зростає необхідність залучення коштів із додаткових джерел (власних коштів організацій, приватних інвестицій, коштів позабюджетних фондів, позикових коштів міжнародних кредитно-фінансових організацій). Панорамність напрямів промислової політики вимагає пошуку нетрадиційних методів її реалізації.

Ми вважаємо, що головними методами реалізації державної про-

мислової політики інноваційної орієнтації є:

— формування інституціональних і законодавчих актів для позитивних змін в інноваційній сфері. Масштаби впровадження прогресивних технологій і виробництв наукомістких видів продукції значною мірою визначаються інституціональними перетвореннями, що забезпечують розвиток нових прогресивних форм інноваційної діяльності і бізнесу в цій сфері економіки. У законодавчому плані повинні передбачатися заходи для розробки правових актів, у першу чергу, закону про інноваційну діяльність і державну інноваційну політику в Україні, про державну політику по розвитку ринку інтелектуальної власності і залученню в господарський оборот результатів інтелектуальної діяльності, Закону по захисту інтелектуальної власності і залученню в господарський оборот результатів науково-технічної діяльності й ін.;

— державна підтримка і стимулювання інвесторів, що вкладають кошти в наукомістке, високотехнологічне виробництво, а також організацій різноманітних форм власності за рахунок уведення визначених податкових пільг, державних гарантій і кредитів;

— удосконалювання податкової системи з метою створення вигідних умов для ведення інноваційної діяльності всіма суб'єктами незалежно від форм власності і видів фінансування. У сучасних економічних умовах мова йде про уточнення податкової бази і розробку механізмів стягнення податків, зміну амортизаційної політики з метою забезпечення можливості організаціям збільшувати амортизаційні фонди в якості джерела інвестицій у розвиток промисловості;

— зовнішньоекономічна підтримка, яка передбачає створення умов для формування спільних з іноземними партнерами організацій по випуску вітчизняної наукомісткої продукції і реалізації її на зовнішньому ринку, забезпечення реклами вітчизняних інновацій за рубежом, удосконалення виставково-ярмаркової діяльності, входження в міжнародні інформаційні системи для обміну інформацією з інноваційним проектам;

— забезпечення в закордонних кредитних лініях квот для розвитку інноваційної інфраструктури, закупівлі устаткування з метою реалізації високоефективних інноваційних проектів під гарантії держави і ліцензій на високоєфективні технології і ноу-хау для освоєння виробництва новітньої продукції; консолідація зусиль органів державної влади і приватних інвесторів, спрямова-

них на організацію взаємодії з країнами — членами ЄС, США, іншими державами;

— розвиток лізингу наукомісткого унікального устаткування; доля інноваційних-активних організацій у міжнародних конкурсах;

— виділення прямих державних інвестицій для реалізації програм і проектів, що мають загальнонаціональний характер, але не привабливих для приватних інвесторів.

Перераховані заходи можуть застосовуватися з урахуванням зміни ринкової кон'юнктури і конкретного змісту відповідних проектів і програм.

Ми усвідомлюємо, формуючи складові промислової політики, що даний процес передбачає серйозне економічне і фінансове супроводження. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне звернути увагу на економічні і фінансові основи розвитку промисловості.

В умовах дефіциту власних коштів, а також обмеженості державної підтримки вітчизняні організації змушені значну частину ресурсів використовувати на фінансування поточних потреб діючого виробництва й у деяких випадках — на освоєння нових технологій і наукомісткої конкурентоспроможної продукції. Промисловий простір залишається малопривабливим для вітчизняного банківського капіталу, іноземних інвесторів і приватного капіталу.

Не потребує особої аргументації теза про те, що інновації й інвестиції — дві нерозривно пов'язані сфери економічної діяльності, у найбільшій мірі визначають напрямки і темпи розвитку промисловості. Вихід на стабілізаційний рівень неможливий без інноваційного-інвестиційного буму, відновлення основного капіталу на принципово новій, конкурентоспроможній основі. Капіталовкладення без інвестицій не мають змісту, оскільки нема сенсу відтворювати застаріле обладнання, яке не користується попитом і до того ж ресурсовитратне. Але і інновації без капіталовкладень нереальні.

Як відомо, процес первісного нагромадження капіталу має своїм головним джерелом перерозподіл ресурсів на користь невеликого числа нових підприємств, підприємців, комерційних банків і ділків тіньової економіки в основному за рахунок зубожіння і знецінення заощаджень більшості населення, розкрадання державного майна. Накопичення відбувається переважно в сфері обігу й у малій мірі стосується виробництва, де, власне, і лежить "ключ" до саморозвитку капіталу в нормальній ринковій економіці.

Тому потрібні нові підходи до інвестиційного реформування при

участі держави. І почати цей процес слід з прийняття відповідних регламентуючих нормативних актів.

Необхідно створення і послідовна реалізація інвестиційного механізму, що відповідає новим економічним і соціально-політичним реаліям, що забезпечує значну притоку капіталу для модернізації виробництва. Вихідний момент даного механізму — відпрацювання селективної інноваційно-інвестиційної стратегії, яка повинна відображатися у державних і регіональних програмах і значних проектах, розрахованих на тривалий період (до 2015 року). Головне — вибрати ті вузькі пріоритетні виробництва, де концентрація ресурсів зможе в порівняно короткий термін забезпечити успіх і ланцюгову реакцію перелому в більш широких сферах народного господарства.

При цьому важливо не потрапити в "чорні діри" економіки, маючи на увазі підприємства, що поглинають значні ресурси, які не в змозі виробити конкурентоспроможну продукцію.

Інша небезпека міститься в споживчому підході до інвестицій. Прикладом може служити структура інвестицій у Києві. Десятиліття Київ не знав такого розмаху в реконструкції вулиць і старих будинків, будівництві пам'яток, офісів, банків, магазинів, розкішних квартир для новоявлених нуворитів, реконструкції і будівництва храмів. Це було б цілком прийнятно, якби пропорційно вкладалися кошти на відновлення виробничого апарату, на будівництво житла для киян із середнім і малим статком.

Найважливіше значення в інвестиційному механізмі має ресурсне забезпечення проектів і програм — кадрове, фінансове і технічне.

Звичайно, приступаючи до реалізації інвестиційних проектів, більшість розробників основну увагу приділяють пошуку джерел фінансування, міркуючи приблизно так: будуть гроші — усе в решті-решт додасться. Проте інвестиції, і чималі, падаючи в ненадійні або недотепні руки, як правило, не дають віддачі. Подібна ситуація виникає за поширених умов непристосованості до ринкового середовища, незнайомства з багатьма сучасними технологіями, багаторічній традиції одержувати централізовані капіталовкладення, не турбуючись про їхнє повернення. Отже, надзвичайно актуальною є проблема підготовки і перепідготовки відповідних кадрів, які супроводжують ринкові технології.

Надійна кадрова база допомагає більш успішно вирішувати і питання фінансування проектів і програм. Потрібно дивитися правді в очі. Державний бюджет не в змозі сьогодні

(та й у найближчому майбутньому!) служити скільки-небудь вагомим і надійним донором для тисяч інноваційних і інвестиційних проектів. Основний капітал у комерційних банків, приватних підприємств, ділків тіншової економіки, іноземних інвесторів, що працюють переважно в сфері обігу, оскільки їх відлякують політична нестабільність, круговерть законів і великий комерційний ризик. "Живі гроші" є також у частини населення, яке готове вкладати їх у будівництво житлових будинків, надійні цінні папери, але нерідко зіштовхується з авантюрними або шахрайськими проектами.

Дуже істотний елемент інвестиційного механізму — організаційно-економічний. Для реалізації проекту, а тим більше сукупності проектів, потрібні цільові структури. Їхній характер, вибір найбільш потрібних форм залежить від рівня новизни і масштабності проекту. Іноді за його реалізацію цілком можуть узятися вже існуючі підприємства. Але для інноваційних проектів необхідно створювати спеціалізовану структуру, якою може бути мале підприємство, акціонерне товариство, спільне підприємство або інша структура.

Якщо реалізується група взаємозалежних проектів або цільові програми, що потребують значних вкладень на тривалий термін і об'єднують зусилля десятків, а то і сотень підприємств, банків, фондів, виникає необхідність у формуванні координуючих структур більш високого рівня, що, у свою чергу, можуть включати декілька об'єднань по підпрограмах або блоках проектів. Найбільше підходими формами таких координуючих структур, що не позбавляють самостійності добровільно об'єднуючих частини своїх функцій і коштів первинних ланок, можуть бути фінансово-промислові групи, консорціуми або холдинги.

Крім того, для проведення активної промислової політики потрібне прийняття неординарних заходів, що включають у себе удосконалення системи державних інвестицій, кредитної і податкової політики, позабюджетного фінансування.

Політика державних інвестицій у інновації повинна бути спрямована на формування ефективної структури державних витрат, рівень яких не повинен бути менше певної частки валового внутрішнього продукту.

До заходів підвищення ефективності витрат бюджетних коштів необхідно віднести: фінансування на безповоротній основі тільки інноваційних проектів, що мають загальнонаціональний характер і впливають на підвищення економічної безпеки країни; розширення практики курсного розміщення бюджетних

коштів для реалізації інноваційних проектів, що подаються організаціями будь-якої форми власності. У цьому випадку державні і приватні інвестиції виділяються на паритетних засадах; удосконалення механізму утворення і використання позабюджетних джерел для реалізації інноваційних проектів. Насамперед, це стосується позабюджетних фондів підтримки науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, частина коштів яких буде використовуватися на фінансування вітчизняного і закордонного патентування і підтримку міжнародних патентів, використовуваних в інноваційних проектах.

Варто активізувати діяльність створеної (точніше, трансформованої на базі колишнього Інноваційного фонду) Української державної інноваційної компанії відповідною постановою Кабінету Міністрів України від 13 квітня 2000 року.

На нашу думку, реалізація запропонованих концептуальних положень та розробка на їх базі відповідних пріоритетів буде сприяти перебудові і підйому економіки України.

## Література:

1. Нагорный Б.Г., Клияненко Б.Т. Социально-экономические проблемы инновационных процессов в промышленности. — Донецк. — 2005.
2. Завлин П.Н., Казанцев А.К. Инновационный менеджмент. СПб.-Наука. — 2006. — 560 с.
3. Коренной А.А., Карпов В.И. Курс инновационного менеджмента. — К. — 2007.
4. Боровиков В.П. Статистический анализ и обработка данных. — М.: Филін. — 2007.
5. Отто К. Математико-статистические методы исследования взаимосвязей в экономике. — М. — 2006.
6. Впровадження інновацій на промислових підприємствах України, Експрес-інформація, Міністерство Статистики України, вид 11.01.07.
7. Оновлення продукції машинобудування на промислових підприємствах України. — Експрес-інформація, Міністерство Статистики України, вид 5.03.07.
8. Joreskog K.G. Structural analysis of covariance and correlation matrices. Psychometrika, 43, 443—477.
9. Joreskog K.G. Sorbom D. Recent developments in structural equation modeling. Journal of Marketing Research, 19, 404—416.
10. Francisco Sagasti, "Towards endogenous and technology for another development", Development Dialogue, № 1, 1979, p. 15—17.
11. The World Competitiveness Yearbook 1998. — Losanna. — 1999. — P. 457

Стаття надійшла до редакції 28 грудня 2008 р.